

Villnow Komárková, Jana

[Němec, Igor. *Práce z historické jazykovědy*]

Linguistica Brunensia. 2010, vol. 58, iss. 1-2, pp. 377-378

ISBN 978-80-210-5250-5

ISSN 1803-7410 (print); ISSN 2336-4440 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/115042>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

li i jiní, u nás například A. J. Puchmajer, J. F. Šumavský i F. I. Jezbera, přičemž tyto panslovanské myšlenky navazovaly na myšlenky panglottiků evropských (například Bacona, Komenského, Wilkinsona a dalších).

Jeho pokus se setkal s kritikou, jak metod, tak cílů a provedení (Šafařík, Hattala, Hanka), ale i pozitivnějším přijetím (byť doprovázené kritikou – např. Kollár, Jungmann).

Herkeř je dnes autorem zapomenutým a určitě toto zapomenutí není způsobeno jen nepřízní osudu. Nelze tvrdit, že jde o skrytého a znovunalezeného génia, kterého je třeba postavit na piedestal a editorka to také nečiní. Pro historiografa lingvistiky je rozhodně cenné, že vyšla tato kritická edice a je jen třeba litovat, že se stejné cti nedostalo často zásadnějším autorům (například u nás právě Hankovi).

Ondřej Šeřčík

Ústav jazykovědy a baltistiky

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity

A. Nováka 1, Brno

sefcik@phil.muni.cz

Igor Němec: **Práce z historické jazykovědy**. Ed.: R. Dittmann, H. Sobalíková, M. Vajdllová. Praha: Academia 2009. ISBN 978-80200-1820-5

U příležitosti nedožitých 85. narozenin významného českého slavisty a bohemisty Igora Němce (1924–2005), autora monografií *Geneze slovanského systému vidového* (1958), *Vývojové postupy české slovní zásoby* (1968) a *Rekonstrukce lexikálního vývoje* (1980), vydali pracovníci oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR výbor jeho statí s názvem **Práce z historické jazykovědy**. Soubor obsahuje články, které vycházely od 50. let minulého století v českých i zahraničních časopisech a sbornících. Vedle prací uveřejněných v češtině jsou jeho součástí také české překlady studií publikovaných původně rusky, německy a anglicky.

Kniha je tematicky rozdělena na kapitoly „Historická lexikologie“, „Historická lexikografie“, „Slovotvorba a slovní druhy“, „Etymologie“ a „Historická sociolingvistika“ podle jazykovědných disciplín, k nimž Němec směřoval svůj vědecký zájem. Do povědomí odborné veřejnosti se pevně zapsal především jako přední český badatel na poli diachronní lexikologie a lexikografie a jako jeden z hlavních redaktorů a tvůrců konceptu Staročeského slovníku (1968–2008). Studii zaměřeným na uvedenou problematiku je tak ve výboru oprávněně věnován největší prostor. Při popisu vývoje české slovní zásoby pokládal Němec v souladu s principy funkčního strukturalismu za zásadní analýzu vztahů mezi lexikálními jednotkami jako součástmi jazykového subsystému a zároveň zdůrazňoval propojenost mezi synchronním a diachronním studiem slovní zásoby. Dílčími otázkám z oblasti historické lexikologie jsou ve výboru věnovány mj. studie „Antonymní vztah jako činitel lexikálních změn“ (str. 20–25), „Strukturální předpoklady zániku slov“ (str. 26–30), „Ke studiu lexikálních subsystémů jazyka“ (str. 38–45), „Principy studia slovní zásoby a jejího vývoje“ (str. 57–67), „Vztah centrum – periferie v lexikálním vývoji“ (str. 75–79), „Význam deminutiv a jejich spojitelnost s jinými slovy v kontextu“ (str. 85–88), „Principy jazykového vývoje a historie češtiny“ (str. 138–153) a další. Účast na mnoholetých přípravných pracích k vydávání Staročeského slovníku a zásadní podíl na vypracování principů výstavby jeho hesel doprovázel vznik řady Němcových odborných studií orientovaných na historickou lexikografii. Zásady lexikografického zpracování staročeské slovní zásoby ve Staročeském slovníku byly stanoveny v článku „Slovo a význam v historickém slovníku“ (str. 173–184), publikovaném v roce 1965 v časopise *Slovo a slovesnost*, a dále rozpracovány ve statích „K teoretickým základům Staročeského slovníku“ (str. 185–193), „Problém slova v Staročeském slovníku“ (str. 194–200), „Systémové pojetí slovní zásoby v jejím lexikografickém popise“ (str. 201–207), „Lexikografický popis historie slova jako vědecký pro-

blém“ (str. 212–219) či „Rekonstrukce lexikálního významu a jeho popis v Staročeském slovníku“ (str. 224–230).

K zájmu o slovtvorbu a morfologii, které jsou obsahem článků zařazených do třetí kapitoly výboru, přivedlo Němce téma jeho disertační práce, v níž analyzoval slovanskou slovesnou předponu *po-* (viz článek „O slovanské předponě *po-* slovesné“, str. 233–250). Jeho popisy slovtvorných procesů se týkají nejen češtiny („Hláskoslovné předpoklady produktivity slovtvorných formantů v češtině“, str. 300–306, „K problematice místních jmen deverbativních“, str. 322–324, „Předložka *po* se substantivem jako základ sloves a jejich etymologické východisko“, str. 331–335), ale také širších mezijazykových souvislostí („O mezislovanských rozdílech v produktivitě *c-*ových slovtvorných formantů“, str. 307–312, „Podíl distinktivní kapacity hlásek na stavbě produktivních slovtvorných formantů v slovanských jazycích“, str. 313–318). Ze studií, v nichž jsou analyzovány jazykové jevy na rovině slovnědruhové a morfologické, tvoří součást výboru práce jako „K otázce staroslověnských participií prez. akt. sloves dokonavých“ (str. 251–260), „O bezpředložkovém lokálu místa v staré češtině“ (str. 271–272) či „Příslovce se vztahem k subjektu nebo objektu a jejich vývojové souvislosti s příslovci způsobovými“ (str. 325–330).

Dalším lingvistickým oborem, k němuž měl Igor Němec blízký vztah, byla etymologie. Při etymologických výkladech slov těžil ze svých zkušeností s komparativní slovanskou jazykovědou a zejména potom ze znalosti bohatého staročeského lexikálního materiálu. Přesvědčení o důležitosti staročeské slovní zásoby při objasňování původu některých méně jasných slov promítl do statí „Původ českého slovesa *působiti*“ (str. 345–346), „Opozice dexter/sinister v slovanské toponomastice a etymologii“ (str. 347–353) nebo „Proč má slovo *prostředek* předponu *pro-*“ (str. 382–384). Vedle vlastních témat včleňoval etymologické výklady slov a slovních rodin také do odborných recenzí prací jiných autorů, jak dokládají články „Morfonologicko-slovtvorná systematika Ž. Varbotové a rekonstrukce psl. slov“ (str. 360–368) a „Jiřina van Leeuwen-Turnovcová, Rechts und Links in Europa“ (str. 373–378).

Etymologii blízké jsou studie z oblasti diachronní sociolingvistiky, jež výbor z Němcových prací uzavírají. Ve stati „Dějiny hmotné kultury a jazykověda“ (str. 424–436) je za pomoci uvedení dokladů ze slovanských a neslovanských jazyků zdůrazňován přínos lingvistiky pro studium materiální kultury a význam interdisciplinárnosti ve vědě. Analýze názvosloví konkrétních věcných okruhů z oblasti hmotné kultury jsou věnovány články „Pohřbívání v rakvích u starých Čechů“ (str. 401–407), „Nejstarší české kovářské termíny“ (str. 437–442) či „Nejstarší české názvy kostela“ (str. 464–467). Nakonec, ne však v poslední řadě, jsou do výboru zařazeny příspěvky s tematikou magického myšlení Slovanů a jeho odrazu v jazyce. Archaickou vrstvu slovní zásoby jazyka, k níž termíny magického názvosloví patří, je podle Němce nutné zkoumat z hlediska jejich funkce a vývoje a v souvislosti se starými principy magického myšlení (viz články „Česká slova někdejší magické terminologie“, str. 416–423, a „Magické myšlení a archaická vrstva slovní zásoby“, str. 458–463).

Soubor vybraných článků Igora Němce je doplněn medailonkem autora a kompletním soupisem jeho prací. Jediné, co snad budou čtenáři výboru postrádat, je slovní a věcný rejstřík, který by podstatně usnadnil orientaci v textu.

Příspěvek byl napsán za podpory projektu výzkumu a vývoje MŠMT LC546.

Jana Villnow Komárková